

РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Глобальні катастрофи, світова криза, посилення конкуренції на ринку праці зумовлюють появу широкого кола соціально-психологічних та особистіних проблем, вирішення яких належать до компетенції практичних психологів. Тому необхідність такого фахівця не викликає сумніву, стимулюючи розгортання відповідних теоретичних і прикладних досліджень у напрямі підвищення ефективності його функціонування. Актуальним є реформування системи вищої психологічної освіти з метою формування професіоналізму в майбутніх психологів ще в умовах ВНЗ. Такі спроби відбуваються, фіксуючи позитивну динаміку.

Мета статті – розглянути актуальні питання професійної підготовки психологів у ВНЗ, спрямованої на формування в них професіоналізму; обґрунтувати необхідність обліку ролі рефлексії в процесі формування професіоналізму у майбутніх психологів.

Однією з фундаментальних професійно важливих якостей психолога є рефлексія (рефлексивність, здатність до рефлексії й рефлексування). Формуванню цієї якості в майбутніх психологів в умовах фахової підготовки на етапі навчання у вищій школі науковці приділяють дуже мало уваги, попри те, що рефлексія становить ядро професіоналізму психолога.

Термін “рефлексія” не є новим у науці та має свою історію вивчення. Вчені, активно досліджуючи засади формування й розвитку індивідуального, колективного чи історичного суб’єкта, все частіше звертаються до категорії “рефлексія”. Близькими за сутністю до суб’єктно-діяльнісної парадигми психологічного дослідження є аналіз механізмів рефлексії, запропонований Г.П. Щедровицьким, а також моделі рефлексивної психології, групових рефлексивних процесів та структур, розроблені М.І. Найд’оновим, Л.А. Найд’оною, С.Ю. Степановим. У численних дослідженнях формування й розвитку рефлексії викладено результати його вивчення на певних вікових етапах, у конкретних видах діяльності, у професійному становленні тощо.

Г.О. Дегтяр та А. Бізяєва розуміють рефлексію як найважливіший чинник розвитку високого професіоналізму, який виявляється в здатності суб’єкта до постійного особистісного і професійного самовдосконалення, творчого зростання на основі психологічних механізмів самоаналізу й саморегуляції. Автори підкреслюють значущість рефлексії для професійної діяльності людиноцентристських професій унаслідок її дослідницького, нерегламентованого характеру. Вони тлумачать рефлексію як складний психологічний феномен, який виявляється в здатності професіонала займати аналітичну позицію стосовно своєї діяльності. Вони пропонують двопланову концептуальну модель рефлексії, яка включає: операціональний рівень (конструктивно-виконавські, мотиваційні, прогностичні аспекти, що відображаються в рефлексивній свідомості) та власне особистісний рівень (професійно-особистісна суб’єктивна орієнтація вчителя в його діяльності й особистісна, суб’єктивна включеність у рефлексивну ситуацію) [2].

Аналіз наукових праць з проблеми рефлексії яскраво свідчить про наявність щонайменше чотирьох аспектів її вивчення у вітчизняній психології: кооперативного (Н.Г. Алексєєв, В.В. Рубцов, А.Т. Тюков, Г.П. Щедровицький), де реф-

лексія забезпечує проектування спільної діяльності індивідів з урахуванням координат їх професійних позицій та групових ролей, а також розглядається як звільнення суб'єкта з процесу діяльності, як його вихід у зовнішню позицію щодо неї; комунікативного (Г.М. Андрєєва, Я.Л. Коломінський, Л.А. Петровська, В.А. Петровський), де рефлексію розглядають як істотну складову розвинутого спілкування та міжособистісного сприймання, як специфічну якість пізнання іншої людини; інтелектуального (Є.В. Бодрова, В.В. Давидов, В.Е. Мільман, Н.І. Поліванов), де рефлексія досліджується як вміння виділяти, аналізувати та співвідносити з предметною ситуацією власні дії, як психологічний механізм теоретичного мислення; особистісного (О.Г. Асмолов, М.Й. Боришевський, І.С. Кон, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, О.Т. Соколова, А.В. Столін, П.Р. Чамата, І.І. Чеснокова), де рефлексія забезпечує самоорганізацію та самообілізацію особистості в різних умовах життєдіяльності. Особистісний аспект рефлексії стосується завдань дослідження більшою мірою і знаходить своє вираження, з одного боку, у конструюванні нових образів себе в майбутніх психологів у результаті спілкування з іншими людьми та активної діяльності, а з іншого – він виявляється у виробленні більш адекватних знань про навколишнє середовище.

Оскільки сьогодення відзначається високою мінливістю культурних впливів, постійною зміною вимог до пріоритетів, настанов, цінностей, то така ситуація детермінує об'єктивну необхідність у здійсненні рефлексії, що покликана посилити адаптивні, самоактуалізуючі можливості людини й ті особистісні, стрижневі якості, які визначають її самоцінність і мають бути збережені в процесах соціального самовираження, захищені від знищення зовнішніми впливами, розкриті в продуктивному творенні. Так, людська діяльність опосередковує як мимовільні, прищеплені соціалізацією властивості, так і творчі процеси, що потребують переоцінювання ситуації, усталених способів взаємодії та власного місця в середовищі.

Зупинимося на сучасному стані досліджень механізмів та рушійних сил формування рефлексії в онтогенезі. Розпочнемо з вивчення розвитку рефлексивності в структурі мислительних процесів особистості (Ж. Піаже, Л.С. Виготський, З.О. Зак, Н.І. Люр'я та ін.). Наступний підхід представлений працями Н.Г. Алексєєвої, М.Й. Боришевського, А.В. Карпова, І.С. Кона, В.С. Мухіної, В.І. Слободчикова, П.Р. Чамати та інших і пов'язаний з розглядом рефлексії як особистісної якості, включаючи дослідження рефлексії в структурі самосвідомості й самооцінки особистості, вивчення розвитку рефлексії як самостійного феномену. Інтелектуальна, кооперативна, комунікативна та особистісна рефлексія, про які зазначено вище, дозрівають у різні періоди онтогенезу. Особистісна рефлексія формується найбільш інтенсивно в підлітковому та юнацькому віці, при цьому в період пізньої юності вирішуються завдання вибору життєвого шляху, остаточного, дієвого самовизначення та інтеграції в суспільство дорослих людей. Саме на цьому етапі розвитку рефлексії й відбувається формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ.

На сьогодні склалася певна традиція у вивченні рефлексії в контексті як професіоналізації особистості в цілому (О.М. Борисова, М.Ю. Варбан, С.В. Васківська, Л.М. Карнозова, В.М. Козієв, С.В. Кондратьєва, Н.В. Кузьміна, Ю.М. Кулюткін, О.С. Михайлова, Г.Ф. Похмелкіна, А.О. Реан, І.М. Семенов, В.А. Семиченко, Г.С. Сухобська, О.П. Фірсова та ін.), так і професійного становлення майбутнього практичного психолога зокрема (Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, Ю.Г. Долінська, І.В. Дубровіна, Ю.М. Ємельянов, С.Д. Максименко, П.А. М'ясоїд,

М.М. Обозов, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Пов'якель, Є.І. Рогов, Л.Г. Терлецька, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева, Н.Ф. Шевченко, С.І. Яковенко, Т.С. Яценко та ін.). У працях названих науковців яскраво показано, що професійний розвиток особистості є однією з форм особистісного розвитку індивіда, багатоплановим, складно детермінованим, таким, що має специфічну структуру та динаміку управління процесом перетворення людини в суб'єкта професійної діяльності. Встановлено, що фахова підготовка майбутніх психологів потребує цілеспрямованого та планомірного формування професійної свідомості як психічного утворення, що інтегрує професійні знання, структуровані в певні програми професійних дій, та знання людини про саму себе як про представника професії психолога. У результаті аналізу найбільш поширених підходів до дослідження професійної свідомості та професіоналізму особистості нами встановлено, що провідним фактором цього процесу є власна активність особистості майбутніх психологів, її рефлексія.

Так, Є.І. Головаха, Ч. Кулі, О.П. Огурцов, Н.В. Паніна, Є.Е. Смірнова, А.П. Сопіков, В.М. Титов, Г.П. Щедровицький наголошують на ролі й необхідності інших людей у розвитку рефлексивних процесів індивіда. На ролі спільної діяльності для формування рефлексії зосереджували увагу такі дослідники, як М.І. Найдъонов, Л.А. Найдъонова, І.М. Семенов, С.Ю. Степанов.

Показано, що найбільш істотними рефлексивними компонентами у формуванні професіоналізму психолога є особистісна рефлексія та рефлексія професійної діяльності. Фактором рефлексії, як правило, виступає проблемно-конфліктна ситуація, що виникає або в діяльності, або в особистісному просторі суб'єкта, а умовою здійснення рефлексії є децентрація, вихід у надситуативну активність. У науці встановлено, що особистісна рефлексія є рефлексією у сфері самосвідомості, усвідомлення самого себе як суб'єкта професійної діяльності, наявності в себе професійно значущих особистісних якостей, рівня їх сформованості, визначення способів їхнього розвитку та корекції. Рефлексія фахової діяльності є складним процесом, що включає, передусім, інтелектуальний та міжособистісний аспекти рефлексії. Цей процес передбачає усвідомлення майбутніми психологами основ та структури ефективної професійної діяльності, її професійних цінностей і перспектив, особливостей професійної взаємодії та позицій суб'єктів цієї взаємодії, на основі чого здійснюється оптимальна й адекватна регуляція діяльності.

На основі теоретичного аналізу праць таких учених, як: Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, Ю.Г. Долинська, Ю.М. Ємельянов, Л.М. Карамушка, Л.А. Кияшко, В.П. Москалець, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Г. Панок, Л.А. Петровська, Н.І. Пов'якель, Є.І. Рогов, В.А. Семиченко, Л.М. Собчик, Н.В. Чепелева, Л.І. Уманець, Н.Ф. Шевченко, Т.С. Яценко та інших, – можна висунути припущення про необхідність доповнення традиційної системи фахової підготовки майбутніх психологів цілеспрямованими зусиллями з розвитку в них стійкої потреби в професійному самовдосконаленні, з формування професійного способу мислення, адекватної професійної самосвідомості та вироблення професійної ідентичності, пов'язаними, зокрема, з розвинутими особистісною рефлексією й рефлексією фахової діяльності.

Основними принципами формувального впливу в цьому напрямі є такі: формування здатності до рефлексії в контексті професійного становлення та

особистісного розвитку; наступності (від самопізнання до самовизначення й далі до практично-професійної діяльності); підтримки розвитку (“прийняття” в групі тренінгу, позитивний зворотний зв’язок тощо); відповідності змісту віковим особливостям розвитку самосвідомості; інтегрування змісту та адекватного відображення в ньому суттєвих характеристик професійного середовища; проблематизації життєдіяльності (рефлексивне середовище, організація умов для сприйняття зворотного зв’язку, проблемно-конфліктні ситуації тощо); діалогічності взаємодії викладача та студента, завдяки чому забезпечується комунікація цінностей і професійних смислів від викладача до студента через рефлексивні механізми навчального процесу [1].

Існують праці, у яких обґрунтовується доцільність застосування як основного в роботі з формування рефлексії майбутніх практичних психологів інтегрованого соціально-психологічного тренінгу (тренінгу професійної рефлексії). Його головна мета, на думку авторів, полягає в підвищенні рефлексивної сфери майбутніх психологів (що включає як самоусвідомлення, так і усвідомлення проблем професійної діяльності).

Багате теоретичне підґрунтя для досліджуваної нами проблеми створили праці, присвячені ролі рефлексії в розвитку й становленні особистості та соціуму (Г.О. Голіцин, А.З. Зак, О.А. Кузьмін, М.О. Розов, С.Л. Рубінштейн, І.М. Семенов, В.І. Слободчиков, С.Ю. Степанов, І. Фіхте, Г.А. Цукерман, Г.П. Щедровицький та ін.).

Широкоаспектними є дослідження розвитку рефлексивної свідомості на різних етапах онтогенезу та в певних аспектах професійного становлення, на що вказують у своїх працях М.Ю. Варбан, А.М. Виногородський, М. Келесі, В.І. Слободчиков, Т.М. Яблонська.

Отже, рефлексія – це системоутворювальна риса людини, одна з найважливіших відмінностей свідомості та мислення індивіда від тварини. Цей феномен зумовив появу самої психологічної науки: на початковому етапі становлення психології рефлексія (уречевлена у формі методу інтроспекції) посідала значне місце в системі пізнавальних засобів. І на сьогодні здатність до самоаналізу, самопізнання привертає увагу науковців та практиків, постаючи як важливий компонент психологічного впливу.

Значний інтерес до рефлексії зумовлений також тенденціями сучасної психолого-педагогічної науки, що позначається тенденціями накопичення знань, домінуванням предметного пізнання з превалюванням аналітичних методів, що приводить до необхідності пошуку місця людини в продукованому знанні та світі, представляє рефлексію як життєво необхідну функцію [5].

Вивчення рефлексії у філософії та психології продовжують трансценденталістську тенденцію пізнання, в основі якої лежить розуміння недостатності предметно зорієнтованого мислення й виявлення розташованих виключно у самій свідомості та мисленнєвій логіці чинників, що зумовлюють зміст знання. Однак у царині трансценденталізму набула розвитку переважно інтелектуальна рефлексія як метод гносеологічної розробки когнітивних процесів. Рефлексія тлумачиться як дистанційно-відсторонене спостереження за роботою свідомості, як неситуативна аналітика свідомості, що розкривається в безособовому об’єктивному описові ідеальної, надособової структури істинного знання та бе-

зособової структури пізнання. У психології проблема інтелектуальної рефлексії є більш розробленою, ніж рефлексія особистісна.

Праці Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, О.О. Бодальова, С.Л. Рубінштейна, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової, Є.В. Шорохової та інших авторів є корисними для подальшого вивчення явища рефлексії у професійному становленні майбутніх психологів у ВНЗ. Результати досліджень гносеологічних характеристик рефлексії та їх вираження у пізнавальних і загалом мисленневих процесах представлені в працях Г.О. Антипова, Е.В. Ільєнкова, О.П. Огурцова, Ж. Піаже, Л.С. Родоса, М.О. Розова, Г.П. Щедровицького. Теорії інтелектуальної та особистісної рефлексії В.В. Давидова, Г.О. Голіцина, Б.Д. Ельконіна, О.З. Зака, О.О. Тюкова; експериментальні розробки дослідження місця процесу планування в рефлексії В.В. Давидова, Є.І. Ісаєва, В.Х. Маггаєва, Я.О. Пономарьова, І.Н. Семенова, С.Ю. Степанова; теоретичні положення щодо ролі рефлексії в навчальній діяльності М.Г. Алексеєва, М.Е. Боцманової, В.В. Рубцова, М.О. Семенова, М.І. Поліванова, Є.М. Дубовської, О.Є. Мальської, О.О. Сидельникової, І.М. Улановської, О.В. Яркіна; дослідження рефлексії як феномену комунікації І.Є. Берлянда, Р.Я. Гузмана, Г.П. Щедровицького становлять необхідне теоретичне підґрунтя для дослідження нами ролі рефлексії у формуванні професіоналізму майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

А отже, аналіз основних теоретичних підходів до висвітлення в педагогіці, психології та філософії питання рефлексії, а також методологічних засад феномену рефлексії приводить нас до наступного етапу дослідження. Нами розглянуто соціально-психологічні та психолого-педагогічні виміри професійної й особистісної рефлексії, зокрема, можливий вплив рефлексії студентів – майбутніх психологів на їхнє професійне становлення. Феномен особистісної рефлексії розкривається, зокрема, як усвідомлення суб'єктом детермінант і засобів власної діяльності.

Це усвідомлення є моментом удосконалення діяльності, адже особистісна рефлексія уможлиблюється опосередкуванням ідеальних моделей накреслених цілей, залучених засобів. Особистісна рефлексія, як чинник оптимізації засобів і цілей діяльності, безпосередньо пов'язана із соціальним виявленням індивіда. Рефлексивно визначені способи діяльності цілеспрямовано включаються в соціальний контекст. У підході до особистісної рефлексії застосовано герменевтико-екзистенціальну традицію її тлумачення. Зокрема, особистісна рефлексія розглядається в контексті комунікативних процесів [2].

Для реалізації цілей нашої статті ми визначили на основі аналізу наукової літератури такі об'єктивно необхідні компоненти рефлексивного процесу, які наявні як в інтелектуальній, так і в особистісній рефлексії. У контексті особистісної рефлексії компоненти представлені ідеальною моделлю кінцевої мети діяльності (наприклад, ідеальний образ власного професійного "Я"; усвідомленням власного досвіду (особистісних рис, умінь, навичок, умов діяльності, особистого статусу в певній ситуації; з'ясуванням необхідних перетворень для наближення його усвідомлених характеристик (перш за все, особистісних рис) до ідеальної моделі (перевіг розгортатиметься як планування діяльності, в якому останній момент рефлексивної структури буде наслідком зіставлення бажаної ідеальної моделі та усвідомленого досвіду). Таке зіставлення поширюється на процес формування професіоналізму, що розгортається в рефлексивному полі [4].

Якщо розглядати рефлексію й професіоналізм психолога, то варто вказати, що результати досліджень практики роботи психолога дають змогу впевнено стверджувати, що причиною переходу професіонала взагалі й психолога зокрема з одного рівня професіоналізму на інший є рефлексія.

Рефлексія – це психічний механізм, що забезпечує існування людської діяльності. Він не зводиться лише до тих, що є в людини: до мислення, свідомості, самосвідомості, волі та інших психічних механізмів. Рефлексія інтегрує всі психічні функції для однієї мети: забезпечити існування людської діяльності як джерела існування самої людини. Рефлексія – це внутрішня частина діяльності, психологічна її частина; її передумови закладені природою в кожній людині у вигляді фізіологічного механізму зворотного зв'язку – рефлексів. Але до становлення повноцінної рефлексії психіка людини повинна пройти певний шлях.

Запуск рефлексії здійснюється при виникненні ускладнень у діяльності, які являють собою незавершеність певної дії, викликану перешкодами. Де виникло припинення, там з'являється функція рефлексії як необхідність зняття ускладнення через спеціальні аналітичні процеси. Кінцевий результат рефлексії – змінений проект дії, в якій усунуто ускладнення. У рефлексії виділяється три функції: дослідження, критика й перепроєктування (перенормування). При цьому дослідження – це реконструкція ситуації ускладнення, побудова уявлення про те, що відбулося, критика – виявлення причини та її розгортання в часі, перепроєктування – деформація способу дії так, щоб нова дія відбулася без ускладнень.

У рефлексії виділено таку послідовність процесів: здійснення діяльності, фіксація ускладнення в діяльності, вихід з діяльності в простір рефлексії, реконструкція ситуації, визначення причин ускладнення, перепроєктування дії, вихід з рефлексії в діяльність, здійснення діяльності. Рефлексія вважається такою, що відбулася тоді, коли налагоджений безперервний замкнутий цикл цієї послідовності процесів [6].

Рефлексуватися може як діяльність уся повністю, так і якісь її окремі сторони. Існує певний цикл зміни акцентів у рефлексії: з результативності діяльності на процес її здійснення; з процесу на організацію процесу; з організації процесу на критеріальність організації процесу.

Процеси рефлексій можуть проходити ніби в двох режимах: перший режим такий, що консервує, забезпечує збереження колишнього способу дії; другий режим такий, що розконсервовує, спрямований на зміну колишнього способу дії.

При природній рефлексії всі акценти, як правило, перемішані. Зміна акцентів не помічається, всі процеси рефлексій “склеєні”. Цілеспрямоване рефлектування неможливе. Роль культури полягає в наданні процесам рефлексії цілеспрямованого, оформленого, організованого характеру.

При штучній рефлексії всі її акценти підконтрольні. Така рефлексія відбувається в суворій відповідності із системою норм здійснення процесу рефлексії. Культурні норми рефлексії створюються на підставі ціннісних і інтелектуальних критеріїв, вони не повинні призводити до руйнування психіки людини, зобов'язані бути “екологічними” щодо людини. Водночас вони покликані здійснювати психологічні процеси. Поєднати ці вимоги дуже складно.

Як зазначають Д.Ф. Ільєсов, О.А. Ільєсова, Л.В. Шмелькова та Ю.В. Шмарін, розвиток професіоналізму та професійної компетентності найефективніше

відбувається в проектно-дослідницькій діяльності [3; 5; 6]. Майбутній психолог переходить у пошуковий режим, він починає в думках перебудовувати свою діяльність відповідно до професійно-особистісної спрямованості. Будучи властивістю особистості, що сформована, професійна спрямованість впливає на рівень поточних мотивів, підвищує ефективність діяльності й рефлексивність.

Рефлексивність – це принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; наочний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту та методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини. Саме вона дає майбутньому професіоналові можливість подивитися на свою працю з позиції іншої людини, виробити відповідне ставлення до своєї професії, визначити ставлення студента до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Рефлексія – це процес осмислення чого-небудь за допомогою вивчення та порівняння, “новий поворот” духу після здійснення пізнавального акту до Я (як центру акту) і його мікрокосмосу, завдяки чому стає можливим привласнення пізнаного. Важливими співпроцесами є самопізнання та самосвідомість.

Водночас професійна рефлексія – це співвідношення себе, своїх можливостей, своїх дій з тим, що вимагає робота. Тоді професійну рефлексію психолога ми визначаємо як усяку професійну рефлексію, зміст якої пов'язаний з особливостями психологічної роботи, з власним досвідом психолога, переглядом його підстав, способів професійних дій (зокрема, у зв'язку із сучасними тенденціями в психологічній практиці, соціокультурній ситуації) [4].

Механізми рефлексій мислення є основою мобільності, тобто здатності психолога до регуляції власної інтелектуальної діяльності, уміння долати бар'єри й стереотипи, що виникають у процесі мислення. У мобільності рефлексія – це принцип людського мислення та діяльності, що спрямовує його на осмислення власних передумов: наочний розгляд самого знання; критичний аналіз його змісту й методів; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню свідомість і специфіку духовного світу людини.

Рефлексія, як система методів і засобів вивчення професійного рівня психолога, створює основу для виявлення ускладнень у роботі, сприяє усвідомленню й пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Водночас вона дає змогу визначити сильні сторони вчителя, намітити шляхи та конкретні чинники їх закріплення й розвитку в індивідуальному стилі професійної діяльності психолога.

Рефлексія забезпечує науковий підхід до організації роботи, професійного розвитку та саморозвитку майбутніх психологів. Проведення рефлексії й особливо самопізнання професійної діяльності психолога спрямовано на оволодіння кожним майбутнім психологом навичками самоаналізу, самооцінки. Це дає змогу перевести роботу з майбутніми фахівцями з психології в режим активного саморегулювання й самокорекції. Рефлексія слугує основою і для процесу проектування майбутніх психологів. Проектування в роботі психолога може бути спрямоване на три основні процеси: організацію та супровід професійних ситуацій; здійснення професійних обов'язків і діагностування результатів у ситуації, що реалізується.

Висновки. Отже, рефлексія – це аналіз здійсненої діяльності, спрямований на виявлення причин ускладнень і зміну норми діяльності так, щоб у новій нормі ці причини були б усунуті. Рефлексія при оцінюванні діяльності та її резуль-

тату перебудовує діяльність, зберігаючи необхідне й усуваючи непотрібне, додаючи потрібне. Іншими словами, рефлексія виконує три основні функції: дослідження або побудова картини здійсненої діяльності, критика або пошук причин ускладнень, нормування – створення норми, яка забезпечувала б функціонування діяльності без ускладнень.

Література

1. Бизяева А.А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя : дисс. ... канд. пед. наук / А.А. Бизяева. – СПб., 1993. – 191 с.
2. Дегтяр Г.О. Формування рефлексивної культури студентів педагогічних університетів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – Х., 2005. – 182 с.
3. Ільясов Д.Ф. Особливості проектування освітніх програм / Д.Ф. Ільясов, О.А. Ільєсова // Шкільні технології. – 2004. – № 5. – С. 3–13.
4. Калиновский Ю.И. Развитие социально профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дис. ... доктора пед. наук / Ю.И. Калиновский. – СПб., 2001. – 205 с.
5. Шмарін Ю.В. Соціологічний аспект проектування освітніх систем / Ю.В. Шмарін // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 15–20.
6. Шмелькова Л.В. Мета – проектно-технологическая компетентність педагога / Л.В. Шмелькова // Шкільні технології. – 2002. – № 4. – С. 54–57.

ЧЕРНОВА К.М.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокими соціально-економічними зрушеннями. Наша держава, беручи активну участь у світових процесах євроінтеграції та глобалізації, вимагає від системи вищої освіти підготовки високопрофесійних менеджерів, здатних гнучко реагувати на вимоги часу. При цьому особливого значення набуває не лише здобуття студентами спеціальних знань, а й формування в них під час навчання у ВНЗ професійних якостей, необхідних для повноцінної реалізації в майбутній професійній діяльності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що сучасні дослідники приділяють чималу увагу проблемі фахової підготовки майбутнього менеджера. Так, питання підготовки кваліфікованих фахівців у галузі управління розглядають В. Єфремов, О. Кудрін, Т. Литвиненко, В. Маслова, В. Маслов, В. Олійник, Ю. Старостін та ін. Особливості підготовки фахівця-менеджера для різних галузей економіки і господарства висвітлено в працях В. Бондаря, Ю. Васильєва, Г. Гаукач, В. Лазарєва, Ю. Мічуди, Н. Селіверстової, В. Симонова, В. Шаркунової, М. Поплавського, О. Скарня та ін.

Однак, незважаючи на існуючі дослідження, на сьогодні недостатньо вивченою є проблема становлення професійно значущих якостей майбутнього менеджера у процесі фахової підготовки.

Мета статті – розкрити сутність сучасних підходів до змісту професійно значущих якостей майбутнього менеджера.

Для розкриття сучасних підходів до визначення змісту професійно значущих якостей майбутнього менеджера звернемось спочатку до аналізу базового поняття “менеджер”.

У “Великому тлумачному словнику української мови” зазначено, що менеджер – це, по-перше, людина, яка відповідає за координацію та контроль над